

کتابشناسی توصیفی دین پژوهی

(۲. فلسفه دین و تاریخ ادیان)

علی اصغر حقدار

◆ ۱- الوهیت و هایدگر (شاعر، متفکر و خدا)، جیمز. ل. پروتی، به ضمیمه: رساله وارستگی از مایسترا کهارت، ترجمه محمدرضا جوزی، تهران، انتشارات حکمت، چاپ اول، ۱۳۷۵، ۱۸۴ ص، وزیری.

مارتین هایدگر از فیلسوفانی است که گستره تاثیر افکارش از عرصه‌های تخصصی فلسفی فراتر رفته و مباحث دینی- هنری- اجتماعی و سیاسی را نیز تحت شعاع خود قرار داده است؛ این کتاب در پی تبیین تفکر هایدگر در باب خداست که مولف با استناد به آثار و تالیفات خود هایدگر از آن سخن رانده است؛ این کتاب در ۷ فصل تنظیم شده است:

۱- راه مارتین هایدگر ۲- تاسیس اساس مابعدالطبیعه ۳- گذشت از مابعدالطبیعه ۴- گذشت از مابعدالطبیعه و الهیات ۵- لوگوس، عالم، شی ۶- شاعر و متفکر ۷- خلاصه و خاتمه.

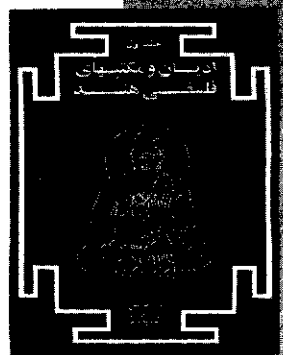
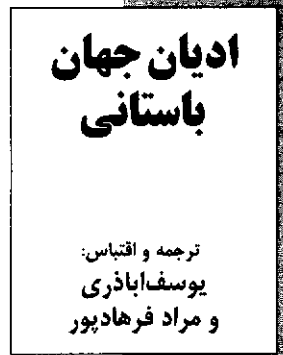
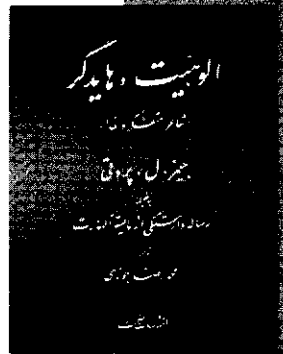
پیش از این، فصل ششم به صورت مقاله در مجله‌نامه فرهنگ، س ۳، ش ۹، بهار ۱۳۷۳ به چاپ رسیده بود. مترجم رساله‌های عارفانه از کهارت را نیز ضمیمه این کتاب کرده است.

◆ ۲- ادیان جهان باستانی، ترجمه و اقتباس: یوسف‌اباذری و مراد فرهادپور، جلد اول: چین و هند، جلد دوم: مصر و بین‌النهرین، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۲، ۴۲۰ ص و ۲۵۲ ص، وزیری.

این کتاب در بردارنده سیر تاریخی ادیان باستان در چهار منطقه متمدن دنیای کهن است. بخش اول کتاب با عنوان «چین باستان» به پیگیری تاریخ چین و موقعیت دین در آن زمان پرداخته و مکاتب فلسفی چین نظیر دائو، اسامی و قانون را معرفی نموده است. بخش دوم با عنوان «هند باستان» مفاهیم بنیادین آیین بودا و چین را به بحث گذاشته است. در بخش سوم تاریخ مصر باستان، گزارش شده و سخن از «اسطوره‌های مصر باستان» و «خدایان مصر» و «مراسم، آیینها و جشنهای مذهبی» به میان آمده است. بخش چهارم کتاب درباره بین‌النهرین است و در آن تاریخ این سرزمین و خدایان سومر و بابل و آشور و اسطوره‌های بین‌النهرین به اجمال گزارش شده‌اند. موقعیتهای مختلف جغرافیایی و فرهنگهای گوناگون اقوام و مللی که موجب شکل‌گیری ادیان ابتدایی و منطقه‌ای شده‌اند، از مطالبی است که در بحث از موجودیت مذاهبی چون بودیسم، جینیسم و... در این کتاب به آنها پرداخته شده است.

◆ ۳- ادیان و مکتبهای فلسفی هند، داریوش شایگان، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۲ ج، چاپ سوم، ۱۳۶۲، ۵۴۹ ص، وزیری.

این کتاب به بررسی ادیان باستانی هند و مکتبهای فلسفی کهن می‌پردازد. جلد اول کتاب در هشت فصل از عناوین ذیل تشکیل شده است: ۱- شش مکتب فلسفی برهمنی ۲- منطق یا نیایدارشانانا ۳- طبیعیات یا وی شیشیکادارشانانا ۴- جهان‌شناسی یاسانکه‌یادارشانانا ۵- روان‌شناسی یا یوگودارشانانا ۶- اصالت صورت یا پوروامی مانسا ۷- حکمت الهی یا ودانتا ۸- ودانتای عاری از نویت.



جلد دوم نیز دارای نه فصل است: ۱- مقدمه - ۲ و ۳- اوپانیاشادها - ۴- دین بودا - ۵- تراودا و ماهایانا - ۶- دین جین - ۷- دوره حماسی - ۸- بهاگوات گیتا - ۹- مکاتب فلسفی بودائی.

نویسنده در این کتاب زمینه‌ها و بسترهای اجتماعی و فرهنگی را که در شکل‌گیری ادیان هندی‌نظیر بودیسم و جین از عوامل اصلی بوده‌اند، را مورد بحث قرار داده و در بخش دیگری با توضیح انگاره‌های جهان‌شناختی مکاتب فلسفی هند، همسویی این مکاتب را با ادیان منطقه‌ای روشن نموده است.

۴- تاریخ ادیان، جان ناس، ترجمه علی اصغر حکمت، تهران، انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی، چاپ چهارم، ۱۳۷۰، ۸۴۸ ص، وزیری.

کتاب حاضر از مهمترین تاریخ ادیانی است که به زبان فارسی ترجمه شده‌اند؛ این کتاب در چهار بخش کلی و شانزده فصل تنظیم شده و تاریخ ادیان و اصول اعتقادی آنان را به بحث کشیده است. عناوین فصل‌های کتاب عبارتند از: ۱- دین در قبل از تاریخ و در فرهنگ‌های ابتدایی ۲- ادیان اقوام پیشین ۳- هندویسم قدیم ۴- جینیسم ۵- بودیزم در مراحل اولیه ۶- تحولات مذهبی در بودا ۷- هندویسم در قرون اخیر ۸- آیین‌سیخ یا سیک ۹- دین چینیان و مذاهب تائو ۱۰- کنفوسیوس و کنفوسیائیسم ۱۱- شینتو ۱۲- کیش‌زردشتی یا آیین دوگانه‌پرستی اخلاقی ۱۳- مذهب‌یهود ۱۴- مسیحیت در آغاز ظهور ۱۵- تحولات مذهب‌عیسوی ۱۶- اسلام.

نویسنده کتاب که از صاحب‌نظران تاریخ ادیان به‌شمار می‌رود، پیدایش ادیان ابتدایی و ادیان توحیدی را در اجتماعات مختلف مورد بررسی قرار داده و از زمینه‌های اقلیمی و اسطوره‌های منطقه‌ای در فرایند تحول اعتقادات دینی سخن گفته است.

۵- تاریخ طبیعی دین، دیوید هیوم، ترجمه حمیدعنایت، چاپ سوم، تهران، انتشارات خوارزمی، ۱۳۶۰، ۱۵۹ ص، رقعی.

کتاب مزبور نخستین بار در سال ۱۷۵۷ منتشر شد و به گفته مترجم در شمار آثاری است که «اینک به نام‌فلسفه دین شناخته می‌شود.» (ص ۵، پیشگفتار مترجم). اگر چه هیوم کلمه دین را در عنوان کتاب خود به‌طور مطلق آورده، در حقیقت دین مسیح، و از این دین نیز بیشتر فرقه کالونی پروتستان، مورد نظر اوست. ناقلان گفته‌اند بیشتر منابعی که هیوم مستند نظریاتش در این کتاب بوده، پر از نادرستی و گمراهی است. (ص ۱۲، پیشگفتار مترجم). هیوم در این کتاب به چگونگی پیدا شدن دین پرداخته و مدعی شده که دین اصلی و نخستین انسان، شرک و بت‌پرستی بوده است. از این رو وی برهان قصد یا علت غائی (Design Argument From) را برای اثبات وجود خدا مردود می‌داند و دین را خطری نمی‌داند.

برخی از عناوین کتاب چنین است: در اینکه شرک دین نخستین آدمیزادگان بوده است، بنیاد شرک، انواع شرک: انگار یا تمثیل - قهرمان‌پرستی، پیدایی خداپرستی از شرک، فرود و فراز شرک و خداشناسی، قیاس این دینها با یکدیگر از لحاظ آزارگری یا بی‌آزاری، ایزد دینهای عامیانه بر اخلاق.

۶- تبیین براهین اثبات خدا، عبدالله جوادی آملی، قم، مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۴ (چاپ اول)، ۳۱۶ ص، وزیری.

کتاب دارای یک مقدمه و دوازده فصل در مباحث الهیات استدلالی و فلسفه دین‌ورزی است که با شیوه‌برهانی به دفاع از براهین خداشناسی پرداخته است؛ فصل اول با عنوان «علم و سفسطه» و فصل دوم با عنوان «علم و ایمان» رنگ مباحث شناخت‌شناسی را دارند. باقی فصول کتاب به طرح براهین فلسفی در اثبات خداوند پرداخته‌اند و عبارتند از: ۳- برهان امکان و وجوب ۴- برهان حرکت و حدوث ۵- برهان امکان فقری ۶- برهان وجودی آنسلم ۷- برهان صدیقین ۸- برهان نظم ۹- برهان معجزه ۱۰- برهان تجربه دینی ۱۱- براهین اخلاقی ۱۲- برهان فطرت.

مؤلف که از مدرسان بنام فلسفه در حوزه علمیه‌قم می‌باشد، با تقریر براهین خداشناسی و نگرش‌صدریایی به این براهین، به چالش اندیشه‌های جدید علم باورانه و تجربه‌گرایی رفته و بر پایه حکمت متعالیه به پاسخگویی در برابر شبهات جدید پرداخته است. انتقادات دیوید هیوم بر برهان نظم و تقریرات مختلف از برهان وجودی که در خداشناسی فلسفی از اهمیت‌ویژهای برخوردار است، از مطالب محوری این کتاب به‌شمار می‌رود.

۷- تفکر دینی در قرن بیستم، جان مک کواری، ترجمه عباس شیخ شماعی و محمد محمد رضایی، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵، ۳۹۲ ص، وزیری.

مک کواری از فیلسوفان وجودی اروپایی است که در این کتاب به تحلیل و گزارش رهیافت‌های جدید فلسفی در عرصه‌های مختلف دین‌پژوهی پرداخته است. این کتاب که جلد اول از کتاب اصلی مک کواری است، در ۵۵ فصل تنظیم شده است و در یازده بخش با عناوین ذیل آراسته شده است: بخش اول: توضیحات مقدماتی / بخش دوم: ایده‌آلیسم مطلق / بخش سوم: ایده‌آلیسم شخصی / بخش چهارم: فلسفه‌های روح / بخش پنجم: مفهوم ارزش در فلسفه و کلام / بخش ششم: یوزتیویسم و اصالت طبیعت / بخش هفتم: راهی که در پیش داریم / بخش هشتم: فلسفه‌های تاریخ و فرهنگ / بخش نهم: مسیحیت، تاریخ و فرهنگ / بخش دهم: تفسیرهای جامعه‌شناختی از دین / بخش یازدهم: پراگماتیسم و دیدگاه‌های مرتبط با آن. نویسنده که از فیلسوفان معروف غربی است، با طرح دیدگاه‌های مختلف فلسفی جدید نظیر پراگماتیسم، سوره‌باوری و طبیعت‌گرایی و تاثیر این مکاتب بر فلسفه دین و تحقیقات دین‌پژوهی، گزارشی محققانه از سیر دین‌پژوهی در قرن حاضر را در اختیار خواننده قرار می‌دهد.

۸- جهان غیب و غیب جهان، سه مقاله در علم کلام جدید، بهاء‌الدین خرمشاهی، چاپ اول، [تهران]، انتشارات کیهان، ۱۳۶۵، ۱۲۶ ص، وزیری.

کتاب، شامل سه مقاله است: شرط‌بندی پاسکال، کرامات و خوارق عادات، عدل الهی و مساله شر. مقاله دوم پیشتر در مجله کیهان فرهنگی (سال دوم، شماره اول) و مقاله سوم در نشر دانش (سال چهارم، شماره پنجم) منتشر شده بود.

در مقاله «شرط بندی پاسکال» نخست اجمالی از زندگی و مقام فکری - فلسفی پاسکال تشریح شده و سپس نظریه شرط بندی او - که در آثار انگلیسی زبان به Wager argument (بحث و برهان شرط بندی) معروف است - بر اساس دو ترجمه معتبر انگلیسی، ترجمه شده است. در پایان، ذیل عنوان «نقد و نظر» به سنجش این شرط‌بندی پرداخته و ضمن دفاع از آن گفته شده که «بحث و برهان شرط بندی پاسکال، قوت قابل ملاحظه‌ای دارد».

در مقاله «کرامات و خوارق عادات» نخست نمونه‌هایی از خوارق عادات یا پدیده‌های پاراپسیکولوژیک تبیین، سپس نظر بعضی از عرفا، فلاسفه، متکلمان و مخالفان آورده و آنگاه به تبیین نظریه دین و علم پرداخته شده است.

در مقاله سوم با عنوان «عدل الهی و مسئله شر» به پیشینه بحث عدل الهی و موضوع شر اشاره رفته و بویژه بر نظریات ملاصدرا و لایب نیتس

تاریخ ادیان

جان ناس
ترجمه علی اصغر حکمت

تاریخ طبیعی دین

دیوید هیوم
ترجمه حمیدعنایت

تبیین براهین اثبات خدا

عبدالله جوادی آملی

تفکر دینی در قرن بیستم

جان مک کواری
ترجمه عباس شیخ شماعی
و محمد محمد رضایی

جهان غیب و غیب جهان

سه مقاله
در علم کلام جدید

بهاء‌الدین خرمشاهی

جهان مذهبی: ادیان در جوامع امروز

ریچارد بوش و دیگران
ترجمه عبدالرحیم گواهی

◆ ۹- جهان مذهبی: ادیان در جوامع امروز، ریچارد بوش و دیگران، ترجمه عبدالرحیم گواهی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۲ ج، ۱۳۷۴، ۱۰۰۸ ص، وزیر.

در این کتاب ادیان زنده جهان مورد بحث قرار گرفته و در یازده فصل سیر تاریخی ادیان را گزارش نموده است؛ عناوین فصلهای کتاب عبارتند از: ۱- مذهب در چین و ژاپن ۲- دین یهود ۳- مسیحیت ۴- دین اسلام ۵- ادیان جدید در آمریکا ۶- تلاش‌ها و پرسش‌های برجای مانده. در جلد دوم نیز مطالبی چون ۷- مقدمه در توضیح ادیان دیگر ۸- ادیان بومی آمریکایی ۹- ادیان آفریقایی ۱۰- دین هندویی ۱۱- دین بودایی، مورد بحث قرار گرفته‌اند. بسترهای جغرافیایی و اجتماعی شکل‌گیری ادیان در اجتماعات مختلف و نقش آداب و رسوم گوناگون ملل در نضج اعتقادات مذهبی از مطالب مهم این کتاب هستند.

خدا در اندیشه بشر

عبدالله نصری

◆ ۱۰- خدا در اندیشه بشر، عبدالله نصری، چاپ اول: تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۷۳، هشت + ۴۱۱ ص، وزیر.

اثر حاضر مشتمل بر دو بخش است: ریشه‌های گرایش انسان به خدا در قلمرو ایمان. بخش اول در سال ۱۳۵۸ با عنوان خدا در اندیشه بشر منتشر شده بود. بخش دوم نیز با عنوان در قلمرو ایمان در سال ۱۳۵۹ منتشر شده بود. اینک این دو بخش، که به صورت دو کتاب مستقل نشر یافته بود و به گفته نویسنده «عهددار مباحثی در کلام جدید است» (ص ۳)، در یک جلد منتشر شده است. در بخش اول پس از بحث درباره تاریخچه وانگیزه‌های گرایش انسان به خدا، ذیل عنوان «بررسی و نقد و تحلیل انگیزه‌های گرایش انسان به خدا» از این مسائل سخن رفته است؛ مسائلی همچون: نظریه ترس، نظریه جهل، تخیل و توهم، نظریه اقتصادی، نیازهای روحی، عقده‌های روانی، نظریه جنسی، آداب و رسوم اجتماعی، نظریه تقدیری، اعتقاد به روح، اعتقاد به جادو، وحدت‌جویی. نویسنده در ذیل عناوین فوق همه انگیزه‌هایی را که برای گرایش انسان به خدا برشمرده‌اند، نقد و رد کرده‌است. در ادامه از «انگیزه‌های اصیل گرایش انسان به خدا» سخن رفته است؛ انگیزه‌هایی چون: قانون علیت، نظم جهان هستی، فطرت. بخش دوم با عنوان «در قلمرو ایمان» ضمن اشاره به نقش ایمان به خدا، به این مسائل پرداخته شده‌است: آیا ایمان به خدا موجب نفی آزادی است؟ آیا ایمان به خدا موجب از خودبیگانگی است؟ آیا علم می‌تواند جایگزین خدا شود؟ آیا اومانیسیم می‌تواند جایگزین خدا شود؟ آیا وجدان می‌تواند جایگزین خدا شود؟ آیا خدا مرده است؟

در آمدی بر فلسفه دین و کلام جدید

ابوالقاسم فنایی

◆ ۱۱- درآمدی بر فلسفه دین و کلام جدید، ابوالقاسم فنایی، قم، انتشارات اشراق، ۱۳۷۵، ۱۵۸ ص، رقی.

این کتاب اجمالی از اصول اساسی فلسفه دین و طرح دیدگاه‌های اندیشمندان مسلمان و متکلمان غربی است؛ عناوین فصلهای کتاب از این قرار است: ۱- تاریخ دین پژوهی ۲- انواع دین پژوهی ۳- فلسفه دین ۴- الهیات ۵- تعریف دین ۶- منشا دین. مؤلف در این فصول به تعریف فلسفه دین پرداخته و تفاوت آن را با کلام جدید به بحث گذاشته است. در تکمیل نگاه‌های جدید به دین، مؤلف از دین پژوهی در عرصه‌هایی چون جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و... سخن گفته است. مسائل فلسفه دین چون زبان دین، ایمان دینی از دیدگاه فلسفی و همچنین پرسمان‌های الهیات و تعریف مؤلف از دین و نگاه دین‌باوران به منشادین، در این کتاب مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

◆ ۱۲- دریای ایمان، دان کیویت، ترجمه حسن کامشاد، تهران، طرح نو، ۱۳۷۶، ۳۵۱ ص، رقی.

این کتاب که حاصل چندین برنامه تلویزیونی مؤلف نامدار آن است، به کنکاش از وضعیت ایمان دینی در عصر مدرن پرداخته و با پیگیری سیر تاریخی ایمان دینی در مقاطع مختلف تحولات تمدنی در غرب، تغییر قرائت‌های مختلف از دین را عرضه می‌دارد. کتاب در ۹ فصل تنظیم شده است: در فصل اول (ساحل دور) و فصل دوم (جهان مکانیکی) مؤلف تاثیر تحول جهان‌بینی انسان غربی را به ایمان دینی مطرح می‌کند. فصل سوم (حیوان تاریخی) و فصل چهارم (به روایت کتاب مقدس)، اسطوره آفرینش در کتاب مقدس مقابل دیدگاه زیست‌شناختی در پدیداری انسان را به بحث می‌کشد. فصل پنجم (پروته از بند رسته) و فصل ششم (ضربه دینی) مباحثی در ارتباط با تغییر نقش اجتماعی دین و چشم‌انداز ایمان شخصی را طرح می‌کند. و در فصل هفتم (جهان نو) و فصل هشتم (برگشت موج)، در دینی معنایی و رویکرد به معنویت مذهبی در جهان مدرن از دیدگاه فیلسوفانی چون نیچه و ویتگنشتاین مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. مؤلف در فصل نهم (نتیجه‌گیری) با گذار از مراحل مختلف تاریخی، سربرآوردن معنویت رادر دنیای مدرنیته نوید می‌دهد.



◆ ۱۳- دین پژوهی، به انضمام سالشمار زندگی میرچا الیاده، بهاء‌الدین خرمشاهی، (مترجم)، ۲ جلد، چاپ اول، تهران، مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی (پژوهشگاه)، ۱۳۷۲، ۲۳۷ ص، وزیر.

ترجمه سه مقاله از دائره‌المعارف دین The Encyclopedia of Religion، ویراسته میرچا الیاده‌است. مترجم عهددار ترجمه بیش از سی مقاله اساسی از دائره‌المعارف فوق شده تا در چند دفتر منتشر شود. در پیشگفتار کتاب به زندگی و اندیشه میرچا الیاده و محتوای دائره‌المعارف دین اشاره شده و سپس «سالشمار زندگی میرچا الیاده» نوشته میرچا الیاده، ترجمه محمدعلی صوتی آمده است. عناوین مقالات جلد اول این کتاب عبارت است از: دین، نوشته وینستون کینگ، دین پژوهی، نوشته سیمور کین واریک شارپ، پدیدارشناسی دین، نوشته داگلاس آلن. در مقاله دین از این مسائل سخن رفته‌است: تعریفات، ویژگی‌های متمایز تجربه دینی، ویژگی‌ها و ساختارهای حیات دینی، دین و تجدد. در مقاله دین پژوهی به این مسائل پرداخته شده است: آنچه بردین پژوهی علمی جدید اثر نهاد، سرآغاز دین پژوهی تطبیقی. در مقاله پدیدارشناسی دین از این مسائل سخن رفته است: کاربردهای این اصطلاح، پدیدارشناسی فلسفی، پدیدارشناسی دین و تاریخ ادیان. جلد دوم ترجمه نه مقاله از دائره‌المعارف دین است. در مقاله «فلسفه و دین» نوشته جان اسمیت، به این مسائل پرداخته شده است: ماهیت دین و فلسفه و پیوند آنها با یکدیگر، تاثیر فلسفه کانت و معیار معنای تجربه‌گرایانه، از سرگرفتن گفت و گو بین دین و فلسفه. در مقاله «فلسفه دین»، نوشته ویتنه پرود福特، به بحث درباره «توجیه عقاید دینی» و «توصیف و تحلیل زبان دینی و عمل و عقیده» پرداخته شده است. مقاله «روانشناسی دین» نوشته جیمز هیزیگ، عهددار بحث درباره تاریخ و پیدا شدن و تحول روانشناسی دین و نظریه‌پردازان بزرگ آن و ویژگی‌های مهم آن است. در مقاله «روان درمانی و

دین پژوهی به انضمام سالشمار زندگی میرچا الیاده

بهاء‌الدین خرمشاهی

دین» نوشته مایکل کلیفورد، از رابطه میان روان‌درمانی و دین بحث شده و به نظریات فروید و یونگ اشاره گردیده است. مقاله «تعدد ادیان» نوشته جان هیک، که نام نویسنده‌اش گفته نشده، عهده‌دار بحث درباره انحصارانگاری و شمول‌انگاری ادیان است. در مقاله «جامعه‌شناسی دین» نوشته وینستون دیویس، به چهار دوره جامعه‌شناسی دین و چگونگی پیدایش و نظریه‌پردازان آن پرداخته شده است.

«جامعه‌شناسی و دین» نوشته رابرت نیسبت، عنوان مقاله دیگری است و در آن به رشد این رشته و مسائل آن پرداخته شده است. در مقاله «باستان‌شناسی و دین» نوشته آرتور آندرو دیمارست، به کمک‌های باستان‌شناسی به دین اشاره شده است. و سرانجام در آخرین (نهمین) مقاله با عنوان «علم و دین» نوشته استانیلی جکی، به مناسبات و معارضات علم و دین پرداخته شده است.

مترجم در پیشگفتار گفته است که این کتاب شامل هشت مقاله است. سپس عنوان هشت مقاله را آورده است؛ حال آنکه در کتاب نه مقاله آمده است.

◆ ۱۴- دین‌شناسی معاصر، مجید محمدی، تهران، نشر قطره، چاپ اول، ۱۳۷۴، ۲۸۰ ص، رقعی.

کتاب مشتمل بر سه مقدمه است که مؤلف به توضیح تحقیقات دین‌شناختی و صور مختلف آن در طی تاریخ و محتوای مباحث دین‌شناسان ایرانی در عصر حاضر پرداخته است. فصول شش‌گانه اصلی کتاب بر پایه گفته‌های تئوریک مؤلف در مقدمات سه‌گانه به بحث از دین‌شناسی میرزای نائینی، شریعتی، مطهری، بازرگان، نصر و سروش پرداخته است. مؤلف در هر فصل با توضیح مراحل تحصیلی و تربیت مذهبی هر کدام از اشخاص فوق به مبانی معرفتی و بستر اجتماعی افکار آنان پرداخته و با توضیح دیدگاه هر یک در ارتباط با دین و تلقی‌های مختلف از دین به طرح اشکالات این تلقی‌ها پرداخته است. دین‌شناسی میرزای نائینی پیش از این به صورت مقاله‌ای مستقل در نگاه نو (شماره ۲۹) به چاپ رسیده بود. با مطالعه این مجموعه سرآمدان جریان روشنفکری دینی در ایران و تغییر و تحولات معرفتی و همچنین تفاوت مبانی معرفتی هر یک از آنان در اختیار خواننده علاقه‌مند به مباحث معرفت‌شناسی دینی قرار می‌گیرد.

◆ ۱۵- دین و چشم‌اندازهای نو، پیر آلستون و دیگران، ترجمه غلامحسین توکلی، قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۶، ۱۹۹ ص، وزیری.

کتاب حاضر مجموعه‌ای از هشت مقاله است. چهارمقاله اول از بی. آلستون عبارتند از: دین - زبان دینی - تبیین‌های روان‌شناختی از دین. سه مقاله بعدی از میتون یینگر با عناوین: احیای طبیعت‌گرایانه دین - دین و علم - دین و نیازهای فرد در دو بخش. آخرین مقاله این مجموعه با عنوان میناگروی و شناخت‌شناسی دین از محمد لگنهاوزن است. همان‌طور که از عناوین مقالات معلوم است، این کتاب در وادی معرفت‌شناسی دین و فلسفه دین و روان‌شناسی گسترده است و به قلم‌متکلمان بنام نوشته شده است.

◆ ۱۶- راهنمای الهیات پروتستان، ویلیام هوردرن، ترجمه طاهره ووس میکائیلیان، چاپ اول: تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۶۸، ۲۱۵ ص، رقعی.

هدف کتاب حاضر عبارت است از آشنا ساختن افراد غیر روحانی با الهیات جدید پروتستان و پیشرفتهای آن. افزون بر این نویسنده به تاریخ مسائل الهیاتی در جهان مسیحیت پرداخته است. این کتاب نشان می‌دهد که عالمان الهیات پروتستان مسائل عصر جدید را چگونه می‌نگرند و چه راه‌حلهایی پیشنهاد می‌کنند. نویسنده بویژه به نظریات بارت، نیبور، تیلیک و بولتمان، که همه از متفکران دینی در قرن بیستمند، توجه کرده است.

مطالب کتاب در یک مقدمه و دوازده فصل گنجانیده شده که عناوین برخی از فصل‌های آن عبارت‌است از: رشد راست دینی، تهدیدات علیه راست دینی مسیحی / آزاداندیشی: بازسازی راست دینی / راست‌دینی جدید: کشف مجدد راست دینی، کارل بارت / راست دینی جدید آمریکایی: رابنهلهد نیبور / تحولات فعلی در الهیات.

◆ ۱۷- رساله در تاریخ ادیان، میرچا الیاده، ترجمه جلال ستاری، تهران، انتشارات سروش، چاپ اول، ۱۳۷۲، ۴۳۴ ص، وزیری.

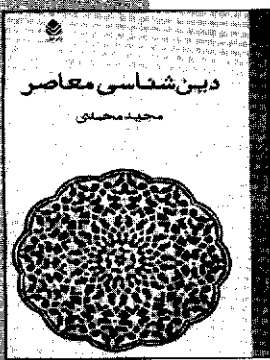
نویسنده این کتاب که از اسطوره‌شناسان و پدیدارشناسان دین است، در اثر حاضر به بررسی صور و اشکال امر قدسی و شرح تجلی آن در جهان پرداخته است. مکانهای اساطیری و تبیین رمز و رازهای آنها و ارتباط آن مکانها با امر قدسی از مباحث دیگر کتاب حاضر است که در ۱۳ فصل تنظیم شده‌اند. عناوین فصل‌های کتاب عبارتند از: ۱- نظرات تقریبی: ساختار و ریخت‌شناسی قدسات ۲- آسمان: خدایان سماوی آیین‌ها و نمادهای آسمانی ۳- خورشید و کیش‌های خورشیدپرستی ۴- ماه و مذهب اسرار ماه ۵- رمزپردازی‌های آب ۶- سنگ‌های مقدس: تجلیات (خدا) علامات و صور الوهیت ۷- زمین و زن و زاینده‌گی ۸- رستنیها و رمزاها و آیین‌های احیاء و نوشدگی ۹- برزگرایی و کیش‌های باروری ۱۰- فضای قدسی: معبدو کاخ و مرکز عالم ۱۱- زمان قدسی و اسطوره بازگشت‌جاودانه ۱۲- در شناخت شکل و کار ویژه اساطیر ۱۳- ساختار رمز.

◆ ۱۸- زبان دین، امیرعباس علی زمانی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۵، ۳۰۱ ص، وزیری.

در این کتاب ویژگی‌های زبان دینی حاصل از پژوهش‌های جدید در فلسفه دین که به دنبال ظهور مکتب‌های تحصیل‌گرو و انتقاد به زبان‌های غیر علمی در میان فلاسفه دین رواج پیدا کرده به بحث کشیده شده است. نویسنده در این کتاب بعد از مقدمه‌ای در جایگاه‌ها از زبان دین، در چهار فصل به مباحث مربوط به زبان دین پرداخته است و مسائلی چون معناداری گزاره‌های دین، تئوری‌های معناداری و معناداری گزاره‌های کلامی و ... می‌پردازد؛ عناوین فصول کتاب عبارتند از: ۱- فلسفه زبان و مساله معنا ۲- معناداری زبان دین ۳- تلقی تمثیلی از زبان دین ۴- تلقی نمادین از زبان دین (دیدگاه‌های پل تیلیش).

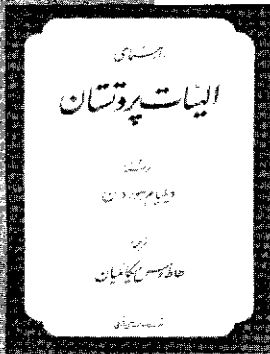
◆ ۱۹- شجاعت بودن، پل تیلیش، ترجمه مراد فرهادپور، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول ۱۳۶۶، چاپ دوم ۱۳۷۶، ۲۳۴ ص، رقعی.

تیلیش یکی از متکلمان معروف پروتستان در قرن حاضر است که با نگرش اصالت وجودی، الهیات مسیحی را وارد مرحله تازه‌ای کرده است. این کتاب که یکی از مشهورترین آثار اوست، به تحلیل مفهوم شجاعت و اضطراب و چگونگی تحول آنها در تاریخ غرب اختصاص یافته است. تیلیش در این کتاب در پی طرح «پرسش وجود» در پرتو هستی‌شناسی و تفسیر «ایمان دینی» در جهت وجودی است. ۶ فصل اصلی این کتاب عبارتند از: ۱- وجود و



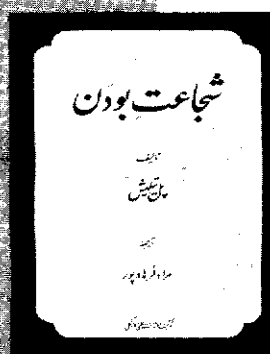
دین و چشم‌اندازهای نو

پیر آلستون و دیگران
ترجمه غلامحسین توکلی



رساله در تاریخ ادیان

میرچا الیاده
ترجمه جلال ستاری



شجاعت ۲- وجود، عدم اضطراب ۳- اضطراب روانی، نیروی حیات و شجاعت ۴- شجاعت و مشارکت (شجاعت از دیگران بودن) ۵- شجاعت و فردشدهگی (شجاعت خود بودن) ۶- شجاعت و تعالی (شجاعت پذیرش و قبول).

مترجم در مقدمه خویش به تبیین مقام فکری پل تیلیس در الهیات مسیحی و توضیح مبانی معرفتی وی پرداخته است.

◆ ۲۰- عقل و اعتقاد دینی، مایکل پترسون و دیگران، ترجمه احمد نراقی و ابراهیم سلطانی، تهران، طرح نو، چاپ اول، ۱۳۷۶، ۵۳۹ ص،

رقعی.

کتاب عقل و اعتقاد دینی، درآمدی عالمانه، روشن، جامع و روزآمد بر فلسفه دین است که در پی سالها نامل مشترک مؤلفان آن، مجموعه‌ای از تحقیقات دین‌پژوهی را در خود جای داده است. فصل اول، با تذکرات تعلقات دینی عمیق نوع بشر و نیز تعریف اینکه بررسی فلسفی دین دقیقا چگونه چیزی است، آغاز می‌شود. فصل دوم، به بررسی آن چیزی می‌پردازد که چه بسا برای بسیاری از مردم آشناترین و عینی‌ترین نوع تماس با دین است: یعنی تجربه دینی. ما پرسشهایی از این قبیل را بررسی می‌کنیم: آیا در میان تمام تجربه‌های دینی ساختار یا هسته مشترکی وجود دارد، و آیا این تجربه‌ها می‌توانند در توجیه اعتقادات دینی به کار آیند یا خیر؟ در فصل سوم از بحث درباره تجربه فراتر می‌رویم و این موضوع را بررسی می‌کنیم که آیا تعهدات دینی موضوع ارزیابی عقلانی واقع می‌شوند یا خیر. فصل چهارم به بحث درباره صفاتی اختصاص یافته که به طور سنتی ملازم با خدای ادیان توحیدی است. این صفات آن موجود مطلق را که موضوع بحث و استدلالهای بعدی است، با دقت بیشتری تعریف می‌کنند. در فصل پنجم بر همین سنتی‌ای را که له وجود خداوند اقامه شده و هنوز هم برای آن کسانی که می‌پرسند آیا می‌توان برای اعتقادات توحیدی مبنایی عقلی فراهم کرد یا نه، جالب توجه است و آنها را به تحدی فرا می‌خواند. فصل ششم مساله شر را مورد تحلیل و بحث قرار می‌دهد. مساله شر را جدی‌ترین نقد عقلانی بر اعتقاد به خدا دانسته‌اند. فصل هفتم «الهیات و ضد الهیات طبیعی» است که بخش مهمی از فلسفه دین سنتی را تشکیل می‌دهد. این همه در دهه ۱۹۸۰ اهداف و روشهای آنها مورد انتقاد جدی قرار گرفت. اخیرا فیلسوفان دین استدلال کرده‌اند که لازم نیست اعتقاد به خداوند بر برهان عقلی مبتنی باشد، بلکه این اعتقاد می‌تواند در چارچوب اعتقادات ما، [اعتقادی] «پایه» تلقی شود. این موضع تحت عنوان «معرفت‌شناسی اصلاح شده» شناخته شده است، و بحثی چنان جدید است که تقریبا در هیچ متن مقدماتی دیگری نیامده است. فصل هشتم درباره مساله زبان دینی بحث می‌کند، یعنی درباره این موضوع که چگونه می‌توان واژگان بشری را به نحوی معنادار بر خداوند اطلاق کرد. در فصل نهم مساله معجزه را مورد ملاحظه قرار می‌دهیم. خداشناسی مسیحی از نظر تاریخی ملازم با اعتقاد به معجزه بوده است؛ لذا در این فصل، نخست مشکل تعریف [معجزه] را به دقت بررسی می‌کنیم و سپس به این مساله می‌پردازیم که آیا معجزات ممکن‌اند یا خیر، و اگر ممکن‌اند، آیا قابل تشخیص‌اند یا نه. در فصل دهم مساله حیات پس از مرگ مورد بررسی قرار گرفته که درک ما از بقای پس از مرگ بستگی به رای ما درباره نفس انسانی دارد. فصل یازدهم نگاهی دقیق به رابطه میان دین و علم دارد. این موضوع فقط بخش کوچکی از کتابهای فلسفه دین را به خود اختصاص می‌دهد و معمولا به تناسب مباحث [علمی] رایج (مانند مباحث مربوط به خلقت و تکامل یا بحث درباره امکان ایجاد حیات از DNA) بسط و تفصیل می‌یابد، نه بر حسب درک جامعه از دین و علم. در فصل دوازدهم خواهیم دید که مردم از طریق سفرها و ارتباطات جدید، نسبت به تفاوت‌های فاحشی که میان سنتهای فرهنگی و دینی وجود دارد، عمیقا آگاهی یافته‌اند. و این امر ما را به حیرت وامی‌دارد که چگونه می‌توان گفت همه این نظامهای اعتقادی متنوع برحق‌اند. در فصل سیزدهم ارتباط میان دین و اخلاق را بررسی می‌کنیم و پرسشهایی از این قبیل را مطرح می‌نماییم که آیا خداوند می‌تواند سرچشمه هنجارهای اخلاقی باشد، و آیا دین درباره استكمال اخلاقی انسان رایی متمایز دارد. فصل چهاردهم به بررسی پارهای تلاشهای شاخص که در عصر حاضر در عرصه تلاقی دین و فلسفه صورت گرفته اختصاص یافته است. فصل پانزدهم، آخرین خشت بنای پژوهش ما در عرصه فلسفه دین است؛ در این فصل چکیده‌ای از درسهای مهمی که می‌توان آموخت را عرضه می‌کنیم و خوانندگان را فرامی‌خوانیم که همچنان به بررسی این مباحث در قلمرو جذاب فلسفه دین ادامه دهند.

◆ ۲۱- علم و دین، ایان باربور، ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۲، ن + ۵۳۳ ص، وزیری.

نویسنده کتاب، فیزیکدان و صاحب کرسی ادیان و متکلم برجسته‌ای است. در پیشگفتار مترجم به مقام و موقع علمی نویسنده و کتاب او و چگونگی ترجمه آن به فارسی اشاره رفته است.

«علم و دین کتابی است در تطبیق فلسفه علم و دین و به کندوکاو در روشهای پژوهش در علم و دین و رابطه انسان با طبیعت و رابطه خداوند با طبیعت و رهبردی که بویژه در سه قرن اخیر در حوزه علم و دین نسبت به این مسائل معمول بوده، می‌پردازد.» (ص ح- ط).

یکی از منتقدان در معرفی کتاب حاضر گفته است: «این کتاب تحلیل منظمی است از واکنشهای قدیم و جدید به معارضه جویی علم در برابر اندیشه دینی (مسیحی)، سه کانون اصلی کتاب عبارت است از: ۱) قدرت و محدودیت‌های روشهای علم ۲) شناخت طبیعت انسان، آنچنانکه در علم به عنوان یک مکانیسم زیست شیمیایی مطرح است ۳) بررسی امکان دخالت داشتن خداوند در امور جهانی که قانونمند است (و تفسیر معتقداتی چون آفرینش و مشیت)» (ص ی).

مؤلف نیز در مقدمه کتاب گفته است: «یکی از هدفهای اصلی این کتاب، برقراری پیوند بین فلسفه دین و فلسفه علم است، یعنی بررسی تطبیقی مسائل شناخت‌شناسی، متافیزیک و تحلیل زبانی در هر دو حوزه.» (ص ۱۲).

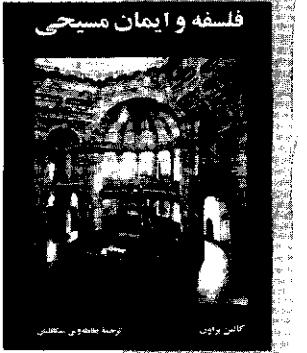
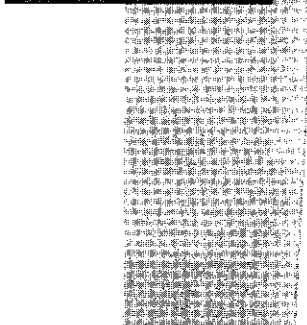
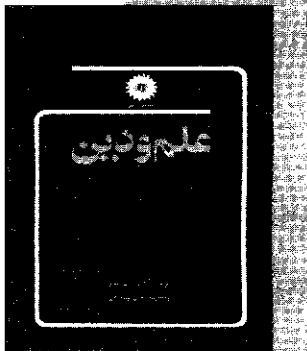
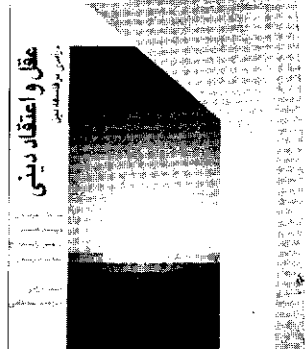
کتاب حاضر مهمترین و مفصلترین اثری است که درباره علم و دین به فارسی منتشر شده است. گروههایی را که نویسنده به عنوان خوانندگان اصلی این کتاب در نظر داشته عبارتند از: اهل علم و دانشجویان رشته‌های علمی و روحانیون و طلاب حوزه‌های علمیه. (ص ۱۳).

عنوان مباحث اصلی کتاب عبارت است از: فیزیک و متافیزیک در قرن هفدهم، خداوند و طبیعت در قرن هجدهم، زیست‌شناسی و الهیات در قرن نوزدهم، علم و دین در قرن بیستم، روشهای علم، از علوم تا علوم انسانی، روشهای دین، زبانهای علم و دین، فیزیک و عدم تعین، زندگی و ذهن، تکامل و آفرینش، خداوند و طبیعت.

◆ ۲۲- فلسفه و ایمان مسیحی، کالین براون، ترجمه طاهه‌ووس میکائیلیان، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول ۱۳۷۵،

۲۹۷ ص، رقیعی.

این کتاب به بحث رابطه دین و فلسفه در طی زمانهای گذشته تا حال پرداخته و به بررسی عقاید متفکران و تحولات فکری مهم در مغرب زمین و نشان‌دادن تاثیر آنها در ایمان مسیحی نظر دارد. کتاب از پنج فصل اصلی تشکیل شده است: فصل اول) فلسفه قرون وسطی، که اندیشه‌های آگوستین و اکونیا را در مباحث دینی مطرح می‌کند. فصل دوم) از اصلاحات کلیسا تا عصر روشنگری، به نقش جنبش اصلاح دینی لوتر و اندیشه‌های فلسفی



قرآن

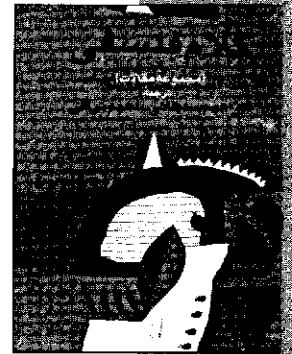
و تفسیر عصری

پژوهشی در نگرش عصری
به قرآن، زمینه‌ها و نتایج آن

سید محمدعلی ایازی

کلام جدید در گذر اندیشه‌ها

به کوشش علی اوجبی



مدخل مسائل جدید در علم کلام

جعفر سبحانی

موضوع علم و دین در خلقت انسان

احد فرامرزی قراملکی

این کتاب در دو بهره و چندین بخش نوشته شده و به بررسی تطبیقی میان آزادی فلاسفه غرب و متکلمان مسلمان پرداخته است. در بهره اول (شامل دو بخش) برهان وجودی از دیدگاه ابن سینا، آنسلم، صدرالمتألهین، اسپینوزا و علامه طباطبایی بررسی شده است. در بهره دوم برهان امکان تحت عنوان دو بخش در الهیات اسلامی و الهیات غربی به بحث گذاشته شده و قسمتی از دیدگاه‌های لایب نیتس، هاسپرز، فارابی و شیخ اشراق مورد کاوش قرار گرفته است. صورت تکمیل شده این کتاب در قم به چاپ رسیده است.

◆ ۲۹- قرآن و تفسیر عصری (پژوهشی در نگرش عصری به قرآن، زمینه‌ها و نتایج آن)، سید محمدعلی ایازی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶، ۲۴۰ ص، رقیعی.

کتاب با مقدمه‌ای در توضیح مفهوم تفسیر عصری شروع شده و سپس در یک بحث کلی پیش‌زمینه‌ها و رعایت سطح فهم مخاطب در هر عصری مورد بحث قرار گرفته است. «تحولات مهم فکری در سیر تطور تفسیر» عنوانی است که مؤلف ذیل آن به اعصار نه‌گانه مفسران قرآنی پرداخته و مسائلی چون: ۱) اطلاعات علمی مفسر، ۲) شبهات و اشکالات جدید، ۳) ارائه راه حل اجرای شریعت و ۴) تاثیر مکان در بینش و برداشت مفسر، مورد توجه قرار گرفته است.

مؤلف در بخش بعدی به نظریات مخالفان با تفسیر عصری پرداخته و «ویژگیهای تفسیر عصری» را باهمین عنوان در هشت ویژگی مطرح نموده است.

آخرین فصل کتاب با عنوان «جمع‌بندی کتاب» به دریافت مؤلف از تفسیر قرآن در انطباق با ویژگیهای عصر حاضر اختصاص دارد.

◆ ۳۰- کلام جدید در گذر اندیشه‌ها، به کوشش علی اوجبی، تهران، مؤسسه فرهنگی اندیشه معاصر، ۱۳۷۵، ۲۷۸ ص، رقیعی.

این کتاب شامل چهارده مقاله از اندیشمندان و محققان در زمینه مباحث جدید کلامی و فلسفه دین است. مقالات عبارتند از: ۱- کلام جدید، از عبدالله جوادی آملی / ۲- علم کلام در بستر تحول، از علی اوجبی / ۳- الهیات مسیحی، ترجمه فروزان‌راسخی / ۴- تحلیل مفهوم تجدد در کلام جدید، از احد فرامرزی قراملکی / ۵- درآمدی بر مبادی کلام جدید، از همایون همتی / ۶- مقدمه‌ای در باب الهیات، از شهرام پازوکی / ۷- مقدمه‌ای بر کلام جدید مسیحی، ترجمه سید ذبیح‌الله جوادی / ۸- علم کلام از دیدگاه استاد مطهری، از علی دژاکام / ۹- کلام جدید در جهان اسلام، از محمد مجتهد شبستری / ۱۰- پرسش و پاسخی چند پیرامون مبادی کلام جدید، از بهاء‌الدین خرمشاهی / ۱۱- پیوند علم کلام با سنت و تجدد، از محمدرضا اسدی / ۱۲- فلسفه دین و کلام جدید، از محمدرضا کاشفی / ۱۳- متکلمان معاصر غربی، از علی‌احمد نراقی / ۱۴- نگاهی اجمالی به دیدگاه‌های شوان در باب حکمت خالده، از فروزان‌راسخی.

◆ ۳۱- کلام فلسفی (مجموعه مقالات)، الوین پلنتینجا و دیگران، ترجمه ابراهیم سلطانی و احمد نراقی، تهران، مؤسسه فرهنگی صراط، چاپ اول، ۱۳۷۴، ۳۲۹ ص، رقیعی.

این کتاب مجموعه‌ای از ۹ مقاله و یک گفتگو است که مباحث جدید معرفت‌شناسی دینی را از نگاه متکلمان و فیلسوفان مشهوری چون جان هیک و الوین پلنتینجا به بحث می‌گذارد. عناوین مقالات عبارتند از: ۱- آیا اعتقاد به خدا معقول است؟ / ۲- آیا اعتقاد به خدا واقعا پایه است؟ (هر دو از الوین پلنتینجا) / ۳- ابطال پذیری گزاره‌های دینی (در گفتگو میان آنتونی فلو، آر. ام. میر و بازیل میچل) / ۴- اثبات‌پذیری گزاره‌های دینی (جان هیک) / ۵- مساله شر (ویلیام جی. وین رایت) / ۶- شر و قدرت مطلق (جی. ال. مکی) / ۷- خدا و جهانهای ممکن و مساله شر (الوین پلنتینجا) / ۸- علم مطلق خداوند و اختیار انسان ناسازگارند (نلسون پایک) / ۹- علم مطلق خداوند و اختیار انسان سازگارند (الوین پلنتینجا) / ۱۰- گفتگوی بریان مگی با نینیان اسمارت در خصوص فلسفه دین.

سه مقاله این مجموعه (سوم، پنجم و ششم) پیش از این در مجله کیان به چاپ رسیده بود.

◆ ۳۲- مدخل مسائل جدید در علم کلام، جعفر سبحانی، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام، ۱۳۷۵، چاپ اول، ۳۰۷ ص، وزیری.

این کتاب حاصل مباحث جدید کلامی است و به‌زعم نویسنده، تنها مسائل کلامی هستند که به شکل نوین عرضه شده‌اند و کلام جدیدی غیر از علم کلام متعارف وجود ندارد. به این لحاظ در این کتاب همان مباحث قدیمی متکلمان مورد بحث قرار گرفته است. کتاب از دو بخش کلی و چندین فصل تشکیل گردیده و مطالبی چون برهان وجوب و امکان در سنجش فلاسفه غرب، برهان نظم در کشاکش تقریر و تحلیل و نقد، فطریات و تعارض علم و دین از مسائل مطرح شده این کتاب است.

◆ ۳۳- منطق تازه یا علم کلام جدید: پاکسازی سکولاریزم یا مبارزه با سیستم حکومت دنیوی روشنفکران، محمد رفیع‌الدین، ترجمه غلامرضا سعیدی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۶۲، ۹۶ ص، رقیعی.

کتاب حاضر شامل دو پاره است: در پاره اول تحت‌عنوان «انسان و جهان» زبانه‌ها و انحراف سکولاریسم در جهان مسیحیت مورد بررسی قرار گرفته است؛ این قسمت سخنرانی مؤلف در سال ۱۹۶۳ م است. پاره دوم با عنوان «مؤخره مترجم» در زمینه برنامه‌تعلیم و تربیت اسلامی متن ترجمه شده‌ای از مجله اقبال ریویو است.

◆ ۳۴- موضوع علم و دین در خلقت انسان، احد فرامرزی قراملکی، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، چاپ اول، ۱۳۷۳، ۱۷۲ ص، رقیعی.

همان‌طور که از عنوان کتاب معلوم است، تبیین خلقت انسانی از دیدگاه دینی و علمی موضوع فصول آن را تشکیل می‌دهد؛ طرح تئوری تکامل انواع از سوی داروین، منجر به مباحث جدیدی در میان متدینان گردید که برخلاف دیدگاه زیست‌شناسانه داروین، به خلقت انسان نخستین از خاک و یا روح خدایی معتقد بودند. نویسنده در هشت فصل این مباحث را بررسی کرده است. تعریف علم کلام، مفهوم تجدد در علم کلام و تعارض تئوری داروین با اندیشه دینی به همراه‌گزارشی از آرای دانشمندان مسلمان درباره تئوری تکاملی، مباحث این کتاب را تشکیل می‌دهند.